

Glossa Iuridica

XI. évfolyam, 3-4. szám

Budapest, 2024

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

SZERKESZTŐBIZOTTSÁGI ELNÖK:

Miskolczi Bodnár Péter

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Antalóczy Péter, Birher Nándor, Böcskei Elvira, Bruhács János,
Csáki-Hatalovics Gyula, Cservák Csaba, Czine Ágnes, Dobrocsi Szilvia,
Domokos Andrea, Homicskó Árpád Olivér, Jakab Éva, Köbel Szilvia,
Kukorelli István, Kun Attila, Liviu Radu, Miskolczi Bodnár Péter, Móré Sándor,
Osztovits András, Pulay Gyula, Rixer Ádám, Erik Stenpien, Stipta István,
Szabó Imre, Szalma József, Szuchy Róbert, Tamás András, Tóth András,
Tóth J. Zoltán, Törő Csaba Attila, Trócsányi László, Udvary Sándor

FŐSZERKESZTŐ:

Rixer Ádám

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTESEK:

Homicskó Árpád Olivér, Szuchy Róbert, Udvary Sándor

SZERKESZTŐK:

Boóc Ádám, Cservák Csaba, Domokos Andrea, Stipta István

ISSN 2064-6887

Kiadja a Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara

Felelős kiadó: Prof. Dr. Tóth J. Zoltán, dékán

A kiadvány nyomdai munkálatait előkészítette:

Patrocinium Kiadó

www.patrocinium.hu

DÓSA ELEK UTAZÁSA ÉS A KORABELI NÉMET JOGTUDOMÁNY

NAGY PÉTER
adjunktus (KRE ÁJK)

Absztrakt

Apja halálát követően Dósa Elek lett a marosvásárhelyi kollégium jogi tanára. Az oktatói feladatokra való felkészülés keretében fél évet töltött azzal, hogy felkeresse a legfontosabb német egyetemeket, professzorokat, és megismerje a kortárs jogtudomány legfontosabb irányzatait. A nemrég előkerült útinapló tanúsága szerint Dósa számos egyetemen látogatást tett, és a korszak meghatározó gondolkodói közül számosval személyesen is találkozott. Az út jelentős hatást gyakorolt az erdélyi jogtudósra. A tanulmány célja az, hogy számba vegye azokat a fontosabb tudósokat és különösen jogtudósokat, akikkel Dósa személyesen is találkozott.

Kulcsszavak: Erdély, jogtörténet, Dósa Elek, német jogtudomány

DÓSA ELEK'S JOURNEY AND THE CONTEMPORARY GERMAN JURISPRUDENCE

Abstract

After the death of his father, Elek Dósa became a law teacher at the College of Reformed Church in Marosvásárhely (Târgu Mures). As part of the preparation for his future role as teacher of legal studies, he spent half a year visiting the most important German universities and professors and learning about the most important contemporary trends in jurisprudence. According to a recently discovered travel diary, Dósa visited several universities and met many of the leading thinkers of the time. The trip had a significant impact on the Transylvanian jurist. The aim of this study is to take stock of the important scholars, and especially legal scholars, whom Dósa met in person.

Keywords: Transylvania, legal history, Elek Dósa, german jurisprudence

Dósa Elek jogtudós fiatalkori, 1830-ban írt útinaplója hosszú évtizedek lapangását követően 2018-ban került a kutatás látókörébe a rimaszombati Gemersko-Malohontské múzeum könyvtárában.¹

A fontos forrás lehetővé teszi, hogy bepillantást nyerjünk egy 27 éves ifjú jogász gondolataiba, aki éppen akkor utazhatott először külföldre. Dósa általános nyitottsága és érdeklődése áthatja naplót, amelyet azonban nem feltétlenül csak az elérhető szakirodalom és tudományos előadások kötötték le. A rögzített események, élmények, benyomások, gondolatok egy rendkívüli tudásvágygal rendelkező fiatalra engednek következtetni. Ennek a tanulmánynak a keretei között azonban nincsen mód arra, hogy általánosságban elemezzük az utat, a megszerzett ismeretek naplóban megőrzött lenyomatait számba vegyük. Ehelyütt csupán a legfontosabb tapasztalatokat vizsgálom, azokat, amelyek a jogtudósi pályára készülő erdélyi fiatal gondolkozására – ebben az időszakban – a leginkább hathattak. Különösen fontos a téma ilyen irányú szűkítése, mert a nem meghatározott egyetemhez kötött körút rendkívüli lehetőséget biztosított Dósának arra, hogy a kor jogtudományának és tudományos gondolkodásának legnagyobb hatású személyiségeivel találkozzon, és az utókor mércéjével mérve is unikális tapasztalatokat szerezzen.

1. A Dósa család tudományhoz és külföldi egyetemjáráshoz kapcsolódó viszonya

A Dósa család – amellett, hogy a régi székely családok egyike volt –, a marosvásárhelyi kollégium egyik meghatározó tanárdinasztiája volt. Dósa Elek nagyapja, Basa István² a kollégium neves teológia tanára volt, aki felesége révén beházasodott Baczoni Incze István marosvásárhelyi professzor családjába, ezzel pedig a Verestói–Baczoni Incze–Pataki „atyafiság” része lett, „mely a XVIII. század közepén és végén a kolozsvári és marosvásárhelyi tanszékeken uralkodott.”³ A külföldi egye-

---

1 Gemersko-Malohontské Múzeum, Kniznica, Rimavská Sobota. (Gemersko-Malohontské Múzeum, Könyvtár, Rimaszombat) Dósa Elek útinaplója 1830. M 9573. (A továbbiakban: M 9573. Dósa Elek útinaplója.)

2 Basa István 1742-ben Koronkán született. Marosvásárhelyen tanult, ahol 1760-ban subscribált, majd „orat. praec., ephorus ill. comitis Stephani Toldalagi, collegii adessor” volt. A marburgi egyetemet látogatta. 1774. május 1-től a teológia professzora a marosvásárhelyi kollégiumban. 1800-ban vonult nyugalomba. 1808. július 25-én halt meg. SZABÓ MIKLÓS – SZÖGI LÁSZLÓ: *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849.* Mentor Kiadó. Marosvásárhely, 1998, 72.; TONK SÁNDOR: *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848.* Szeged, 1994, 85.; KONCZ i. m. 177–178.

3 JUHÁSZ (1969) i. m. 247.

temjárás Basa számára is már a munkájára való felkészülés szerves részét képezte.

Az erdélyi református egyház főkonzisztóriumuma már 1790 körül elhatározta, hogy Marosvásárhelyen egy jogi tanszéket állít fel. Ennek a betöltésére a fiatal Dósa Gergelyt, Dósa Elek édesapját kérték fel. A felkészülés éve alatt a göttingeni egyetemen tanult, ahol többek között a következő ismereteket szerezte: „[...] a göttingai egyetemen végezte a jogkörébe tartozó tanokat, úm. genealogica, heraldica, numismatica, diplomatica, politica, statistica, az európai államok történelme, egyházjog, római magánjog, hazai jog [...]”.⁴

Az 1803-ban született Dósa Elek tanulmányait a marosvásárhelyi református főtanodában kezdte 1810-ben. A latin nyelvű osztályt kitűnő eredménnyel végezte, majd 1819-től ugyanitt tanult történelmet, bölcsészetet, jogot és teológiát. 1825-ben, utolsó iskolai évében már a filológiai osztályban tanított.⁵ Tanulmányai végeztével, 1825 júniusának végén lett kancellista az erdélyi királyi táblánál. 1826. január 25-én kapott bizonyítványt a táblán végzett lelkiismeretes munkája elismeréseképpen, két héttel később, február 11-én hunyt el édesapja. A kollégium professzorai Dósa Eleket tartották a legalkalmasabbnak arra, hogy apja tanszékét betöltse. Az erdélyi református Főkonzisztórium 1826. május 7-én tartott ülésén a professzori kezdeményezés mellé állt, és kinevezte a fiatal kancellistát a marosvásárhelyi kollégium jogi tanszékére. A Főkonzisztórium ahhoz is hozzájárult, hogy Dósa három évet a felkészülésre fordítson, a jogi tárgyak oktatását addig helyettesítéssel biztosították. Feltételül azt is megszabták, hogy legalább egy évet Pesten kell tanulnia.⁶

Az erdélyi ügyvédi vizgát végül csak 1827. január 30-án tette le. Ezt követően Pestre utazott, ahol gyakorlati tapasztalatait tovább gyűjtötte. Bárczay Pál, Pest megye első alispánja mellett gyakornokoskodott, emellett ideje jelentős részét a tanulásra fordította. Ezt a munkát csupán egy alkalommal szakította meg, amikor 1827 szeptemberében és októberében – Kövy Sándor előadásait hallgatta Sárospatakon.

A bírósági, valamint a közigazgatási tapasztalatok megszerzését követően november 11-től Hubai József ügyvéd mellett gyakornokoskodott. Erről bizonyítványt 1828. szeptember 2-án kapott. 1828. május 19-én büntető jogból, július 14-én római jogból, majd 1829. január 8-án egyházi jogból is jeles vizgát tett.

A korabeli szabályok szerint két év gyakorlati munkára volt szüksége ah-

---

4 KONCZ i. m. 204.

5 KONCZ i. m. 317.

6 Direcția Județeană Tirgu Mures a Arhivelor Naționale (Román Nemzeti Levéltár Marosvásárhelyi Igazgatósága) (a továbbiakban: ANDJM) Fond Colegiul reformat Tirgu-Mures (A marosvásár-helyi református kollégium fondja) (a továbbiakban: Colegiul reformat TM) Nr. actului 817.

hoz, hogy ügyvéd lehessen, erről oklevelet 1828. szeptember 24-én kapott.⁷

A doktori szigorlatok közül az elsőt természetjogból 1829. január 9-én, a másodikat a római és büntető jogból február 20-án, a harmadikat, egyben utolsót a hazai jogból, politikai, kereskedelmi és pénzügyi tudományokból április 24-én tette le. Június 16-án nyerte a pesti egyetemtől jogtudori oklevelét és ezzel Erdély első jogtudora lett.⁸ Összesen két és fél évet töltött Pesten. 1830 márciusában indult féléves körútra annak érdekében, hogy különböző német egyetemeket látogasson meg. Útjáról hazatérve 1831-ben foglalta el katedráját Marosvásárhelyen, ahol a kétéves képzés keretében erdélyi köz- és magánjogot, perjogot, büntetőjogot, római magánjogot és református egyházjogot tanított egészen 1848-ig.⁹

2. A naplóról¹⁰

A német egyetemi körút beszámolóját őrző kézirat hosszú útja ismeretlen, a füzet lapjaira annyit rögzített utólag egy ismeretlen kéz, hogy Kálmán Károly

---

7 KONCZ i. m. 317.

8 Lásd még: ECKHART Ferenc: *A Jog- és államtudományi Kar története 1667–1935*. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1936, 170–171. és KONCZ i. m. 317.

9 Vö.: NAGY Péter: A marosvásárhelyi jogakadémia neves tanárának, Dósa Eleknek oktatási tevékenysége. *Gerundium*, 2023, 14 (1–2), 41–56.

10 A napló nyelvezetére, a szöveghűség és az olvashatóság alapkövetelményei mentén a betű szerinti átírás és a modern helyesírás közötti átmeneti megoldást választottam. Az eredeti szövegben meglehetősen sok esetben használt nagybetűket csak a személy-, illetve helyneveknél tartottam meg, illetve az intézmények neveiben. Az idegen szavak, a szövegrészekben használt kifejezések esetén az eredeti nyelv szabályai szerint írtam a kis- és nagybetűket. Azokat a kifejezéseket, amelyeket a napló írója részben vagy egészben magyarosított, a hatályos magyar nyelvtan szerint írtam át. A zs hangértékű s-et zs-vel, a tz-t, cz-t c-vel, a ts-t cs-vel írtam át a mai helyesírás szabályai szerint. A mai helyesírás szerint tettem ki az ékezeteket, valamint a központosítást is a jelenlegi nyelvi normák szerint végeztem el, szem előtt tartva az egyes mondatok értelmét és az olvashatóság megkönnyítését. A könnyebb értelmezés érdekében a mai helyesírás szerint egészítettem ki, vagy rövidítettem a dupla betűket. Kiegészítés pl.: kedvel, kedvvel; rövidítés pl.: sebes, sebes. Igyekeztem mindenhol megtartani a tájnyelvi alakokat. A szövegben használt rövidítéseket feloldottam. A helynevek és a személynevek eredeti, a naplóíró által sokszor hallás után lejegyzett alakját a ma használt alaknak megfelelően írtam át. A latin, német, francia kifejezéseket az eredeti alakban rögzítettem, a mai helyesírás által használt alakot és a magyar jelentést pedig lábjegyzetben tüntettem fel. A nyilvánvaló tollhibákat, toldalékolási hibákat jelzés nélkül javítottam. A szavak egybe- vagy különírását a mai alakban rögzítettem pl.: meg ettem, megettem, a' kik: akik. A dátumokat a mai helyesírás szerint írtam ki. A földrajzi neveket megtartottam az eredeti alakban akkor is, ha a fentebb ismertetett szabályok valamelyikével ütközik. A helyes elnevezést, a mai elnevezést és az országot lábjegyzetben tüntettem fel.

mészárosmester ajándékként került a rimaszombati múzeum gyűjteményébe 1931. szeptember 24-én.

Az éppen 27. életévét betöltő ifjú erdélyi jogász „Jegyzések Német Országi Utazásomba” címmel kezdte meg élményeinek feljegyzését születésnapjának másnapján, 1830. március 16-án Bécsben. Az utazás két nappal később kezdődött, az utolsó írott lapokon pedig kiderül, hogy szeptember 1-jén érkezett vissza Bécsbe.

A magyar nyelvű kézirat mintegy 237 oldal, a feljegyzett eseményekkel egyidőben született.

Dósa még 1829-ben folyamodott engedélyért, hogy tudásának gyarapítása érdekében németországi egyetemeket látogathasson.¹¹ A metternichi kormányzat magyarokra vonatkozó oktatáspolitikája miatt azonban – amely a tanulni és világot látni vágyó magyar fiatalokat itthon akarta tartani – az ilyen jellegű engedélykérelmeket rendszerint elutasították. Dósa Elek, I. Ferenc király magánkihallgatását követően mindösszesen fél évi külföldi tartózkodásra kapott engedélyt. 1830. március 18-án indult Bécsből, és az év tavaszát és nyarát cseh és német városok, egyetemek látogatásával töltötte, ahol híres tudósok előadásait hallgatta, többek között a göttingeni, kasseli, berlini, hamburgi és müncheni egyetemek jogi fakultásain.¹²

A Dósa Elek életével foglalkozó írások mind megjegyzik, hogy 1830 tavaszát és nyarát azzal töltötte, hogy barátjával, Szentkirályi Mórral beutazza Németországot, végigjárva azokat az egyetemeket, amelyek látogatására engedélyt kapott.¹³ Ennek némiképp ellentmond a napló, ugyanis az első hetek leírásai egyáltalán nem említik Szentkirályi nevét, de azt sem, hogy állandó útitársa lett volna, sőt, Dósa több helyen is a magány érzéséről számolt be és honvágygal küzdött. Dósa jóval később, csak április végi Göttingenbe való megérkezésekor találkozott a Péterffi Alberttel együtt megszállt Szentkirályi Mórral.¹⁴ A későbbiekben a napló oldalain valóban többször találkozhatunk Szentkirályi nevével, mint aki több városon keresztül együtt utazott Dósával és a leghosszabb ideig volt útitársa, de ennek oka vagy módja nem derül ki a naplóból.

---

11 Folyamodványát 1829. december 12-én az erdélyi udvari kancellária áttette az állami kancelláriához, ahol 1830. január 23-án adták ki a választ. KONCZ i. m. 318.

12 KONCZ i. m. 318. NAGY Péter: Bécsből Drezdáig. Dósa Elek tanulmányútjának első, csehországi szakasza (1830). *Lymbus*, 2021/1, 635–658.

13 Lásd: KONCZ i. m. 318.

14 Lásd: M 9573. Dósa Elek útinaplója, április 27 és május 9. közötti időszakot összevontan tárgyaló szövegrészlet.

Ezzel a tudósi pályát meghatározó időszakokkal kapcsolatban egy másik, korábbi panel is korrekcióra szorul. Minden korábbi vonatkozó megemlékezés, elemzés rögzítette, hogy Dósa előadásokat hallgathatott a göttingeni, kasseli, berlini, hamburgi és müncheni egyetemek jogi fakultásain.¹⁵ Elsőként Prágában töltött el egy hetet, március 24-én érkezett meg, és 30-án indult Drezdába. Prágában jogi előadásokat is hallgatott, valamint bejárta az egész várost. Fontos adalék, hogy egyik egyetemen sem iratkozott be. Ennek oka az lehetett, hogy a német egyetemek meglátogatására összesen fél évet kapott, az úti célok nagy száma miatt azonban annyi időt egyik városban sem tölthetett, hogy ott hosszabb ideig tanulhasson. A napló alapján megállapítható útvonal az alábbi volt: Prága, Drezda, Lipcse, Weimar, Jéna, Göttingen, Kassel, Hannover, Hamburg, Berlin, Göttingen, Marburg, Heidelberg és Augsburg. Előadásokat Prágában, Lipcsében, Jénában, Göttingenben, Berlinben, Marburgban, Heidelbergben és Augsburgban hallgatott.¹⁶

Ahogy már a bevezetésben említettem, Dósa Elek az útinaplóban nem csak a jogi tanulmányaival foglalkozott. Részletesen – olykor kifejezetten aprólékosan – ismertette azokat a városokat, ahol járt, a falvakat, amelyek mellett az utazás során elhaladt. Az utókor, valamint az érdeklődő hazai közönség számára azokat az emlékműveket, csatahelyeket és fontos nevezetességeket is részletesen lejegyezte, amelyeket fontosnak, megörökítésre érdemesnek tartott. Az egyes hercegségek, vidékek jellemző mezőgazdasági termékeiről, közigazgatási sajátosságairól is beszámolt. Emlékezetes eset volt, amikor éppen Prágából Drezda felé vezető úton egy kisváros mellett árvákat pillantott meg: „Pirnába¹⁷ egy árvák háza van, anglus fundatio. Furcsa gyakorlatát látám az árváknak. Több befedett targontsákba 4:6:8 pár bé volt fogon hámba, azt húzták ki a mezőre hajdan főn. Talám bizony nem gályavonásra nevelik?”¹⁸

Az adott települések jellege mellett rögzítette a megtekintett épületek és emlékművek elhelyezkedését, kinézetét, és rögzíteni igyekezett néhány mondatban a történetét is. A nevezetességek mellett előszeretettel látogatta a színházakat is. Az előadások címét és szereplőinek nevét is feljegyezte, gyakran a színészek és énekesek által nyújtott teljesítményt is részletekbe menően véleményezte, összehasonlította a Pesten és Bécsben tapasztaltakkal.

---

15 Lásd pl.: KONCZ i. m. 318.

16 Uo. Az útlevel 1830. január 29-én kiadott útlevelén az alábbi állt: gültig auf sechs Monate, gratia. Az alábbi láttamozások láthatók rajta: Lipcse, Göttinga, Cassel, Berlin, Hamburg, München stb.

17 Pirna (Németország).

18 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. április 2.

A fontos tapasztalatai közé tartozik, hogy április 28-án például a göttingeni koncertteremben élőben hallgatta Paganini játékát.¹⁹

A kéziratot nem jellemzi a következetes naplóvezetés. Helyenként összefolynak az események, egy-egy városban töltött hosszabb idő alkalmával a napi bejegyzések ritkulnak, helyenként általánosabb összefoglalókká állnak össze. A barátokkal való találkozások sem segítették a fegyelmezett munkát. Minél jobban elmerült a barátokkal szervezett programokban, annál inkább folynak össze a napok eseményei. Dósa időnként, de különösen az utazással töltött napokról, csupán összegzőleg nyilatkozik, esetleg általános megjegyzéseket tett, egy-egy helyet és az ott tapasztaltakat ismertette. Saját gondolatainak, politikai, filozófiai eszmefuttatásainak sokkal szűkebb teret engedett, mint későbbi barátja, Wesselényi Miklós.

Az út fontos aspektusa volt, hogy számos új barátságot kötött, valamint több régi ismerősével, tanulótársával is találkozott. Dósa ismeretségi hálójának teljes feltérképezése önálló tanulmányt igénylő témakör, itt csupán annyit jegyzek meg, hogy a 'nem várt ismeretségek' mellett számos korábbi iskola-társával, valamint erdélyi honfitársával is hosszabb-rövidebb ideig kapcsolatba lépett, vagy akár az út egy bizonyos szakaszára társult. Egyetemeket, professzorokat látogattak, vagy új városokat, vidéket fedeztek fel. Lipcsében Kalós Mózzsal,²⁰ későbbi debreceni tanárral találkozott. Göttingenben, ahol a legtöbb időt töltötte, Szentkirályi Mórival,²¹ Péterfi Alberttel²² és Wesselényi Farkassal²³ találkozott. Legnagyobb hatást ez a három társa tette, innentől kezdve pedig főként Szentkirályi Mórival utazott, ennyiben tehát van igaz-

---

19 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. április 28.

20 Kalós Mózes, református főiskolai tanár, 1818-ban került a debreceni református főiskola felső osztályaiba. Tanulmányai végeztével rektor lett Szikszón, majd Debrecenben segédlelkész volt Budai Eziás református püspök mellett. 1829 augusztusában tanári állást nyert Debrecenben, ahol magyar irodalmat és német nyelvet tanított, illetve a főiskola könyvtárnoka lett. Mielőtt a tanári székét 1831-ben elfoglalta volna, külföldi egyetemeket látogatott. 1845-ben lemondott tanári állásáról. Az 1860-as évek körül halt meg Debrecenben.

21 Szentkirályi Móric (1809–1882) 1809. március 2-án született Pesten. Apja Pest vármegyében nagybirtokos volt. Tanulmányait a pesti egyetemen végezte, majd a jogtudori szigorlatot is letette. Több évet töltött külföldön különböző egyetemeket látogatva. Jogot és filozófiát hallgatott.

22 Péterfi Albert (Sóvárad, 1800. június 24. – Bukarest, 1850. március 29.) református lelkész. Marosvásárhelyen tanult, 1819-től pedig Debrecenben, ahol 1824-ben köztanító, majd contrascriba, 1827 ősztől pedig senior lett. 1828-ban külföldre ment, ahol több egyetemen, főként a göttingenin időzött.

23 Wesselényi Farkas (1809–1870) báró Wesselényi József főrendi tag fia.

ságalapja a korábbi véleményeknek, de arról továbbra sem lehet szó, hogy a két ifjú peregrinus közös utazása lett volna a német egyetemjárás. Április végén Szentkirályi Móriccral és báró Wesselényi Farkassal Kasselbe utaztak.²⁴ A göttingeni visszatérésüket követően Szentkirályival először Hannoverbe, majd Hamburgba látogattak, ahol Szentkirályi megbetegedett.²⁵ Dósa – az eredeti úticélját nem feledve – itt sem tétlenkedett. Annak ellenére, hogy a pénze folyamatosan fogyott, és a hazatérés határnapja is egyre jobban közeledett, próbálta kihasználni a fennálló időt arra, hogy a várossal való megismerkedés mellett a német jogtudományban való elmélyülését is folytassa. Az utazása végén, Augsburgban Zeyk Józseffel,²⁶ Kemény Domokossal²⁷ és Bánffy Jánossal is találkozott.²⁸

3. Kapcsolat a német tudományos élettel

3.1. A német tudományos élet a 19. század első felében és a fiatal Dósa Elek

Dósa Elek utazásának alapvető célja az volt, hogy új ismereteket és tapasztalatokat gyűjtsön a német jogtudományról és felkészüljön a jogi oktatói pályára, hogy átvehesse édesapjának a marosvásárhelyi kollégiumban betöltött állását.

A napló tanúsága szerint azonban nem csak a jogtudományi előadásokat látogatta, hanem előszeretettel vett részt filozófiai, teológiai, történettudományi előadásokon, több esetben pedig a természettudomány jeles képviselőinek eszmefuttatását is személyesen követte. A legtöbb esetben csupán érdeklődés hajtotta, vagy egy-egy társát kísérte el a kevésbé mozgalmas napokon. Az alábbiakban csupán néhány fontosabb professzor, vagy előadás kiemelésére van mód.

---

24 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. április 30.

25 M 9573. Dósa Elek útinaplója, június 4., június 8.

26 Zeyk József (zejkfalvi) országgyűlési követ (1805. november 30. – 1852. szeptember 24.) Tanulmányait Göttingenben végezte. 1834-ben Gyulafehérvár követe az erdélyi országgyűlésen, attól kezdve minden országgyűlésen részt vett.

27 Kemény Domokos, báró (1806–1885) az erdélyi református egyház főgondnoka.

28 Bánffy János (1810–1873) Kükküllőmegye főispánja, országgyűlési képviselő. 1830-ban van fejezte be jogi tanulmányait id. Szász Károly tanítványaként. Ezt követően beutazta Svájcot, Németországot és Franciaországot. Az 1834. erdélyi országgyűlésen mint székvárosának szabadelvű követe vett részt az ellenzéki oldalon. Az 1848. erdélyi országgyűlésen is részt vett, az unió kimondása után Kükküllőmegye főispánjává nevezetett ki. A szabadságharc bukását követően visszavonult birtokára. 1869-ben Tordamegye felső kerületének képviselője lett.

Utazása első heteiben Lipcsében Wilhelm Traugott Krug²⁹ filozófus előadását látogatta meg, aki 1809-től tanított az egyetemen, Dósa látogatásának évében pedig a rektori tisztet is betöltötte.³⁰ Jénában Jakob Friedrich Fries³¹ pszichológia témájú óráján vett részt, valamint Heinrich Luden,³² a *Handbuch der Staatsweisheit oder der Politik* szerzőjének történettudományi előadására ült be.³³

Kétségtelen, hogy az utazás egyik csúcspontja az volt, amikor Johann Wolfgang von Goethe weimari otthonában meglátogatta a költőt. Fontos momentum, hogy ezt a látogatást nem csak Dósa, hanem Goethe is megörökítette naplójában.³⁴ Az otléte nemcsak Goethe nyomtatásban kiadott naplójához készült regiszterben, hanem a sajtó alá rendezett kötetben is fellelhető, de a szerkesztő Goethe Dósával történt találkoztól jellemző szavait kivette a kötetből, így sokáig csak a látogatás ténye volt az egyetlen ismert információ ebben a kérdésben.

„24., [...] Hogy a mai napnak is haszna vevődhessek, kettőt tevék fel magamban: 1ör, hogy Göthét meglátogassam, 2szor, hogy östve a Theatrumba az Oberont meghallgassam. [...] Az elsőhöz kevés reménységem vala, mivel amint hallám, tegnap indult el Göthének a fia Olaszországba, az öreg különben is nem szereti a visitákat, és tegnap egy berlini ifjú egy Hofdama canalissán csúszhata be oda. Mindezeket meggondolám, s azonban mégis fájt, hogy ha Rómába járva pápát nem láthaték vala. [...] Kipuhatólám, hogy délelőtti 11 és 12 közt legkevesebb dolga szokott lenni. Felvevém két esztendősi pesti fekete frakkomat, (mellyel itt talán még a Hofzirkelbe is el lehetne menni). Kifésülém hajamat, rendbe szedém minden német culturámat, minek utána egy bilérre ezt írtam volna Alexis Dósa Dr. Jur Rechts. aus Siebenbürgen.³⁵ Elindulék. A legénynek a Billétet által adám. Bevivé. Bezzeg féltem a repulsától, és nézegettem a keményen a grádicson lévő bronz képeket [...]. Egyszer jó a legény, és bevezetni kezd a Visitzimmerbe.³⁶ Örvendettem is, szepegtem is. A

---

29 Wilhelm Traugott Krug (1770–1842).

30 M 9573. Dósa Elek útinaplója, április 19.

31 Jakob Friedrich Fries (1773–1843) német filozófus, a német idealizmus kiemelkedő alakja.

32 Heinrich Luden (1778–1847).

33 M 9573. Dósa Elek útinaplója, április 23.

34 SEIFERT, Siegfried (szerk.): *Goethes Leben von Tag zu Tag: Generalregister: Namenregister – Register der Werke Goethes – Geographisches Register*, szerk. Berlin–Boston, Walter de Gruyter GmbH–Co. KG, 2011, 93.

35 Jogász Erdélyből (német).

36 Látogatók fogadására fenntartott (német).

szobában stamák voltak gipszből, egy nagy Niobe fő [...] mintegy 5 minutaig néztem, midőn az öreg úr megjelenék gesztenyeszín hosszú kaputban. Nyájasva fogadott. Leültetett maga mellé a kanapéra a magyar jurisprudentiarul tudakozódott, és különösen arról, hogy micsoda relatióban van a rómaival. Midőn röviden elmondtam volna, azt mondá, hogy bajos az uraknál törvénytudónak lenni. Sajnálkozik, hogy keveset lehet tudni a két magyar hazáról. Megemlítém az okát, és reflexiójában okosan kikerülé a censura keménységét, és azt mondá, hogy eljő az idő, mikor minden akadályokon keresztül az igazság mindenütt életre, elevenségre kap. Megkérde úti planumomat. Kevés idő múlva felkelék, engedelmet kérek bátorságomért, és ajánlám magamat ő Excelenciája emlékezetébe. Ezt felelé: Es war mir angenehm Sie gesehen zu haben. Segen Sie glücklich auf Ihrer Reise. Kehren Sie glücklich nach Hause. Wenn Sie nach Göttingen kommen, sagen Sie meinen Freunden, daß ich mich wohl befinde.³⁷

Én tehát Göthét, a híres Göthét látám, sőt beszélék is vele. Lassan jár, kivált nehezen ül le, különben egyenes, ábrázatja inkább szeles. Esztendei száma (mely 81) nem látszik felettébb rajta. Szeme eleven, termete inkább magas, testes. [...] Fogai kihullása miatt beszéde lassú, ajkai inkább nagyok. Rövid idő alatt bajos egy ábrázatot felfogni, de aligha jól vannak képei találva.”³⁸

Göttingenben Arnold Heeren³⁹ Staatengeschichte előadását hallgatta, valamint Johann Tobias Mayer⁴⁰ fizikus óráján is részt vett. Berlinben Friedrich Schleiermacher⁴¹ evangélikus teológus és filozófus előadását hallgatta az öntudatról, valamint részt vett August Johann Wilhelm Neander⁴² egyháztörténész óráján is, aki éppen Márk evangéliumát magyarázta.⁴³

Berlinben töltött napjainak egyik legkülönlegesebb lehetősége az volt, hogy részt vehetett Georg Wilhelm Friedrich Hegel⁴⁴ előadásán. A természetfilozófia kérdéseit tárgyaló óra azonban nagy csalódást keltett Dósában. Egyrészt az előadás alig volt érthető „egyik hang a másikat elnyeli, s szót érthetlenné teszi”, másrészt Hegel mondandójának lényegét és fonalát

---

37 Öröm volt látni Önt. Kísérje áldás az útján. Térjen haza szerencsésen. Ha Göttingenbe ér, mondja meg a barátainak, hogy jól vagyok. (a szerző fordítása).

38 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. április 24.

39 Arnold Hermann Ludwig Heeren (1760–1842) német történész.

40 Johann Tobias Mayer (1752–1830) fizikus, matematikus.

41 Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768–1834) evangélikus teológus, filozófus.

42 August Johann Wilhelm Neander (1789–1850) német egyháztörténeti író, berlini egyetemi tanár.

43 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. július 6.

44 Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770–1831).

sem értette. Dósa megállapítása szerint a Földről szóló előadásból alig tudott valamit megjegyezni. Schelling⁴⁵ filozófiája csupán néhány helyen volt érzelhető.⁴⁶ Az idős tudós arról értekezett, hogy véleménye szerint a Föld az egyetlen olyan bolygó, ahol értelmes élőlények élnek, a többi bolygó pedig nem más, mint gőzcsomó.⁴⁷

3.2. Kapcsolat a német jogtudománnyal

Dósa Elek német területeken tett utazása a német jogtudomány egyik legmeghatározóbb időszakában valósult meg. A 19. század elejére a német jog rendkívül partikulárisra vált. Közjogi értelemben csak a Német-Római Birodalom bukásával vált teljessé a szétesés, valójában azonban a különböző hercegségek, grófságok jogrendszerei között megfigyelhető sokféleség hosszú évszázadok eredménye volt. A Code Civil helyenként visszafordíthatatlanul „előrenyomult, korábban pedig az osztrák és a porosz kodifikációs törekvések is a fokozatos eltérést erősítették”.⁴⁸ Anton Friedrich Justus Thibaut szavaival: „Így tehát az egész hazai jogunk egymással vitázó, egymást megsemmisítő, tarka meghatározások végtelen pusztasága, teljesen alkalmas arra, hogy a németeket egymástól elválassza és a bírák és ügyvédek számára a jog alapos megismerését lehetetlenné tegye. De ennek a kaotikus mindenféleségnek a tökéletes ismerete sem vezet messzire. Mert egész hazai jogunk annyira nem tökéletes és üres, hogy száz jogkérdés közül legalább kilencvenet mindig a recipiált idegen törvénykönyvekből, a kánonjogból és a római jogból kell eldönteni.”⁴⁹ Ebben a korszakban, 1814-ben folyt le a meghatározó vita Thibaut és Savigny között,⁵⁰ amely fontos kérdéseket hozott a felszínre, és új lendületet adott a jogtudomány fejlődésének, amely a 19. század első évtizedeiben meghatározó volt.

---

45 Friedrich Wilhelm Joseph Schelling (1775–1854) filozófus. A hegeli rendszer kibontakozásának schellingi inspirációihoz lásd: GURKA Dezső: *A schellingi természetfilozófia és a korabeli természettudományok kölcsönhatásai*. Budapest, Gondolat, 2006, 121–125.

46 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. július 6.

47 Uo.

48 HAMZA Gábor – SAJÓ András: Savigny a jogtudomány fejlődésének keresztútján. *Állam- és Jogtudomány*, 1980, 23 (1), 81.; PESCHKA Vilmos: Thibaut és Savigny vitája. *Állam- és Jogtudomány*, 1974, 17 (3), 350–362.

49 Idézi: PESCHKA i. m. 355.

50 SZABADFALVI József: *A történeti jog iskola: Friedrich Carl von Savigny és Henry Sumner Maine*. In: FRIVALDSZKY János (szerk.): *A jogi gondolkodás mérföldkövei. A kezdetektől a XIX. század végéig*. Budapest, Szent István Társulat, 2021, 281–284.; SZABADFALVI József: *A történeti jogi iskola*. In: FRIVALDSZKY János (szerk.): *A jogi gondolkodás mérföldkövei: A kezdetektől a XIX. század végéig*. Budapest, Szent István Társulat, 2012, 288–295.

1930-ban Magyarországon már lezajlott a reformkor kezdetét jelentő 1825–1827-es pozsonyi országgyűlés. A korszakban a korábbiakhoz képest jelentős politikai újító törekvések mellett az európai mintájú jogi modernizációs szándék is erőteljesen megjelent a jogrendszer minden részén. Erdélyben is az 1820-as 'csendes évek' után az 1830-as évek elején a közélet újból aktív lett, felszínre hozva számos régóta égető problémát. Dósa Elek ebben a pezsgő szellemi légkörben utazhatta körbe a legfontosabb német szellemi központokat, amelynek jogtudományi tapasztalatait az alábbiakban vázolom fel.

Régóta élő megállapítás, hogy Dósa – a családi örökségen túl – német útján alapozta meg híres könyvtárát. Ezt a megállapítást – a jelen kutatások alapján – se megcáfolni, se pedig minden kétséget kizáróan megerősíteni sem lehet. Ennek egyrészt az az oka, hogy tételes lista sem a könyvvásárlásairól, sem pedig az egykori híres könyvtáráról nem maradt fent, másrészt pedig az olvasmányélményeiről naplójában is csak rendkívül szűkszavúan ír. Példának okáért: „10-én olvastam délelőtt a museumban a francia journalokon kívül a következő folyóiratokat: *Jahrbücher der gesammten deutschen juristischen Literatur*⁵¹ Tübingen; inkább csak recensioval bajlodik nem igen érdekelt; *Jahrbücher der Geschichte und Staatskunst*.⁵² Ebben sok jó van, és méltó a megszerzésre. *Kritische Zeitschrift für Rechtswissenschaft Tübingen* – ebbe is többnyire recensiók vagynak.”⁵³ A betegség miatt elhúzódó hamburgi tartózkodása alatt például nem megvásárolja, hanem jegyzetekben a naplójában rögzíti Hamburg alkotmányának és közigazgatásának alapvető jellemzőit Friedrich Buek német jogász⁵⁴ *Handbuch der Hamburgischen Verfassung und Verwaltung* című könyve alapján.⁵⁵

Ugyanakkor ahogyan később utalok rá, néhány megjegyzéséből pedig az látszik, hogy korához képest jelentős olvasottsága volt, és tisztában volt a német jogtudomány képviselőivel és legfontosabb munkáikkal egyaránt.⁵⁶

---

51 SCHUNCK, Friedrich Ch. Karl: *Jahrbücher der gesammten deutschen juristischen Literatur*. Erlangen, Palm & Enke, 1828, 354.

52 1828 és 1836 között Karl Heinrich Ludwig Pölitz által Lipcsében havonta kiadott történelemmel és politikával foglalkozó periodika.

53 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. április 10.

54 Georg Friedrich Buek (1795–1860) német jogász.

55 BUEK, Friedrich Georg: *Handbuch der Hamburgischen Verfassung und Verwaltung*. Hamburg, Hoffmann und Campe, 1828, 1–514. M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. június 20.

56 PAPP, Ferenc: Báró Kemény Zsigmond I, Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Kiadója, 1922, 122–124. Dósa ezen a körútján gyűjtötte össze híres könyvtárának jelentős részét, amely fontos helynek számított az állam- és jogtudományok iránt érdeklődők számára

Dósa Elek utazása nem meghatározott egyetemre szólt, hanem általánosságban azt célozta, hogy elmélyüljön a jogi tanulmányaiban, ezért egyetlen egyetem hallgatói listájában sem található meg. Ez egyrészt szabadságot adott arra, hogy minél több híres egyetemet, szellemi központot meglátogasson, ugyanakkor komoly feladatot és felkészültséget igényelt az, hogy ezt az időszakot minél jobban ki tudja használni.

Utazásának első állomásán, Prágában két olyan előadáson vett részt, amely a jogtudományi tanulmányai szempontjából említésre érdemes. Egyrészt Wenzel Gustav von Kopetz,⁵⁷ másrészt Michael Schuster⁵⁸ órájára ült be. Mindkét esetben csak a vizsgáztatást vagy feleltetést figyelhette meg, azonban már az ezeket megörökítő sorokból is jól észrevehető, hogy nem volt elragadtatva a tapasztaltaktól. Március 26-án ment be a politia professzorához, Wenzel Gustav von Kopetzhez, aki éppen akkor feleltetett a hallgatók egy kisebb csoportja előtt: „Examinált⁵⁹ éppen, persze, hogy kevés vala a hallgató. Kettő künn ült mellette egy asztal mellett, ezek a procedensek⁶⁰ valának és igen modeste⁶¹ hallgattak. A professor eleget beszélt, de hogy mit? Nem tudom.”

Ezt követte Michael Schuster órája: „Voltam Professor Schuster⁶² Jus Patrii professor leckéjén is, ez is examinált. Öreg ember, csendes, száraz beszédje van. Módja akadémikus és faggató, nem igen mély kérdéseivel csak zavarja a felelőt. Jobbra-balra egyezősödtek körülöttem az ifjak, hogy ha megszólíttatnának, egyik a mást betegnek, absensnek⁶³ kiáltsák, satöbbi.”⁶⁴

1830. május 21-én Göttingenben meglátogatta Gustav Hugo⁶⁵ előadását, aki *A pozitív jog filozófiája* (Philosophie des positiven Rechts) címmel tartott előadást. „Minthogy gondolkodása módjával esméretes vagyok olvasván Civilistischer Cursussát, csak tanítása módját kívántam megnézni. Barna, köpcös ember. Előadása szakadozott, darabos. Közbe-közbe kelleltenül röhög, anek-

---

Marosvásárhelyen. Itt alapozta meg Kemény Zsigmond is a jogtudományi ismereteit. A könyvtárát a szabadságharc leverését követően lefoglalták és jelentős részét elárverezték.

57 Wenzel Gustav von Kopetz (1782–1857) jogász.

58 Michael Schuster (1767–1834) jogász, a prágai egyetem jogi karának meghatározó alakja. 1712–1713 között a kar dékánja, 1721–1722 között az egyetem rektora volt.

59 Examinál: vizsgáztat, feleltet (latin).

60 Procedens: eljáró, felelő (latin).

61 Modeste: szerény (latin).

62 Michael Schuster (1767–1834) jogtudós, a római jog és az osztrák magánjog tanára a prágai egyetemen (lásd fent).

63 Távollevő (latin)

64 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. március 26.

65 Gustav Conrad Hugo (1764–1844).

dotisal.⁶⁶ Egyszóval kedvetlen. Csak 8 hallgatói voltak.”⁶⁷ A kissé leereszkedő stílusú leírás – ha Hugoról alkotott képünket nem is írja újra – fontos adalékot tartalmaz Dósa olvasottságáról, ugyanis a fiatal erdélyi jurista elárulja, hogy olvasta Hugo Lehrbuch eines civilistischen Cursus⁶⁸ című munkáját. Az nem derül ki, hogy a hét kötetes monumentális mű egészét, vagy csupán részeit ismerte, de máshol is megmutatkozó, átlag feletti tájékozottságát ez a megjegyzés tovább erősíti.

A hosszas göttingeni tartózkodás, majd a hamburgi kirándulás és az apadó pénz miatt a berlini látogatás majdnem elmaradt. Végül július elején Dósa mégis lejuthatott a porosz fővárosba. Az itt töltött napok a féléves utazás legmeghatározó időszakai közé tartoztak, ugyanis itt nyílt lehetősége élőben találkozni Friedrich Carl von Savigny-vel,⁶⁹ akinek az Institutiokról szóló előadását is meghallgatta: „Elmenék professor Savigny leckéjére. A jurista sokat magyarázta de modis acquirendi Dominium, előadása, hangja tiszta, nem pedant,⁷⁰ rövid precis, és példákkal helyesen világosít, egy szóval azon kívül, hogy igen híres jurista, igen jó tanító is, s a göttingai híres Hugónál ítéletem szerint több és hasznosabb tanító. Hallgatói igen számosak.”⁷¹

Savignyvel még egyszer, két nappal később találkozott a „Revisions és Cassations Hofban”, amelynek kasszációs ügyeket tárgyaló ülései nyilvánosak voltak. A hét fős testület tagja volt a híres professor is.⁷² Az ülésezés menetét Dósa megörökítette, ugyanakkor az utazás során megörökített szertartások, doktori disputák, ülések leírása egy önálló tanulmányt igényelnének.

A Marburgban töltött rövid idő alatt két fontosabb, a jogtudományhoz kapcsolódó előadáson vett részt. Július utolsó napján Hermann Ernst Endemann,⁷³ a Ius Germanicum oktatójának a jobbágyságról (Leibeigenschaft) tartott előadásán vett részt, amely elnyerte az ifjú jogász tetszését. Ezt követően az egyetem egyik termében filozófiai témájú doktori vitán vett részt.⁷⁴

---

66 Anekdotákat mesél.

67 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. május 21.

68 HUGO, Gustav Conrad: *Lehrbuch eines civilistischen Cursus* (1–7. kötet). Berlin, August Mylius, 1792–1802.

69 Friedrich Carl von Savigny (1779–1861). HAMZA Gábor: *Savigny, Friedrich Carl von (1779–1861)*. In: HAMZA Gábor (szerk.): *Portrét a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól* (1. kötet). Budapest, Akadémiai Kiadó, 2021.

70 Pedant – tudálékos (német).

71 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. július 5.

72 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. július 7.

73 Hermann Ernst Endemann (1796–1846).

74 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. július 31.

Másnap Eduard Platner órájára ült be, amely a legnegatívabb élményei közé tartozott, nem is annyira az előadáson elhangzottak, mint inkább az előadó sértő magatartása miatt:

„Templom után meglátogattam az itt leghíresebbnek és Savignyvel mérekezhetőnek tartott juristát, Professzor Platnert⁷⁵. [...] nékem különösen társalkodásbeli nyájas és megelőző elevenségéről dicsérték. Nem kevéssé ütődtem meg. Igaz jurista, száraz, hideg, monoton maga viseletében. Egy darabig peroráltam⁷⁶ előtte, igen és nemmel reflectalt. Utoljára meguntam, és oda hagytam bosszankodva arra, hogy ha egy német juristával az actio petitoriáról, cofessoriaról vagy az extraordinaria cognitioról nem beszél az ember, száraz hallgatása által megöli unalommal az embert. Kár, hogy az elannyira negligált józan philosophia a német juristákba egy kedveltető lelki elevatit⁷⁷ nem generálhat. Kár és szégyen, hogy a római törvény csávája a conversatioban még egy juristácska orrát is facsarja.⁷⁸

Dósa ifjúi büszkeségét sértő fenti eset kifejezetten emberi okáról nem-sokkal később szerzett tudomást: „Csakugyan másnap tudám meg, hogy einsilbigségét⁷⁹ egy kis megelőzőtt tivornya, vagyis Zekkerés⁸⁰ következésének lehet tartani.”⁸¹

A jogtudományi tapasztalatszerzés szempontjából legfontosabb úticélok közé tartozott az utolsó hetekre eső heidelbergi látogatás, ahol hosszas időzésre nem volt lehetőség, mivel néhány héten belül vissza kellett érnie Bécsbe. Heidelbergben találkozott a korszak egyik legmeghatározóbb büntetőjogásával, Carl Joseph Anton Mittermaierrel is.⁸²

A büntetőjog heidelbergi professzorának jelentős hatása volt a reformkori magyar büntetőjogi gondolkodásra és annak jeles képviselőire is, különös tekintettel Pulszky Ferencre és Szalay Lászlóra.⁸³ Dósa még az 1843-as javaslat

---

75 Eduard Platner (1786–1860) a marburgi egyetem római jogász professzora, 1827 és 1860 között több alkalommal is a jogi kar dékánja, 1829-ben és 1836-ban az egyetem prorektora.

76 Beszédet mond; beszél.

77 Emelkedés (latin).

78 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 1.

79 Einsilbig – szótlán (német).

80 Die Zeche – tivornya, ivászat (német).

81 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 1.

82 Carl Joseph Anton Mittermaier (1787–1867).

83 KÉPES György: *Szalay László (1813–1864): A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja*. In: HAMZA Gábor: *Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól* (2. kötet). Budapest, Akadémiai Kiadó, 2023, 185–189.; ERDŐDY Gábor: *Szalay László, a politikus. Történelmi Szemle*, 2015, 57 (1), 67–95.; MEZEY, Barna: *Deák, der Kodifikator. Annales Universitatis*

kodifikációjának kezdetét megelőzően járt Mittermaiernél, akinek már ekkor is tekintélyes helye volt a büntetőjog tudományának terén Európában. Fayer László a következőképpen összegezte Mittermaier tevékenységét:

„Mittermaier a legszélesebb látkörű szakférfiú volt a német jogtudósok közt s elfogulatlan ítélete mértékadónak vétethetett a büntetőjogi dogmatika vagy codificatio bármely kérdésében. A mi codificatorainkat talán leginkább az vonzotta Mittermaierhez és erősítette meg az iránta táplált rokonszenvet, hogy ő nem szorítkozott a jogtudomány egyik szakmájára és nem is egyedül a szoros értelemben vett jogtudományra. Mittermaier politikai férfiú is volt, élénk részt vett hazája politikai ügyeinek intézésében és előkészítette az átalakulást körülbelül ugyanazon eszközökkel, mint a mi államférfiaink. S Mittermaier, mint a délnémet liberalizmus egyik legelőkelőbb képviselője, és oly hévvel küzdött a porosz hegemonia ellen, mint a mieink küzdöttek az osztrákok ugyanily törekvései ellen.”⁸⁴

Dósa Elek ezúttal sem írta le az előadót a színi előadások vagy múzeumi kiállítások, templomok, emlékhelyekhez hasonló részletességgel, csupán az alábbiakat jegyezte le: „Elmenék az Universitasba, betekinték professor Mittermaier leckéjébe. A Pandekten Audito tele vala. Jus Criminalet olvasa, dicta a középidejű híres férfiú Fayerbach 10ik kiadása szerint. A dictatumot nagy energiával, declamatorisch⁸⁵ eleven adással magyarázza.”⁸⁶ Érdekes tény, hogy Mittermaier nem a saját műveiből, hanem korábbi tanárának, Feuerbachnak⁸⁷ *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts*⁸⁸ című munkájának 10. kiadásából olvasott fel. Mittermaier és Feuerbach kapcsolata ugyanakkor több évtizedre nyúlt vissza, mivel az 1813-ban bajor büntető-törvénykönyv készítésében mindketten részt vettek.⁸⁹

Egy nappal később Dósa újra felkereste Mittermaier óráját: „több időm lévén, mint elébb, megesmérhetésére. Igen pathetischnek, pedantnak és olyannak tanáltam, aki keresi az alkalmatosságot, hogy valami nevetségest

---

Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae, Sectio Iuridica, 2004, 45, 55.; BALOGH Elemér: A magyar büntetőjogi dogmatika kezdetei. *Jogtörténeti Szemle*, 2008, 10 (4), 6.

84 FAYER László (szerk.): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye (1. kötet)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1896, 87–88.

85 Deklamatorisch – dagályos, fellengző (német).

86 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 6.

87 Paul Johann Anselm von Feuerbach (1775–1833).

88 Feuerbach, Paul Johann Anselm von: *Lehrbuch des gemeinen in Deutschland geltenden Peinlichen Rechts*.

89 FAYER László (szerk.): *Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyűjteménye (1. kötet)*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1896, 87–88.

mondjon, sok jót mondott, de módja ugyancsak nem tetszik.”⁹⁰ Az ifjú erdélyi jogtudós heidelbergi napok alatt Karl Salomo Zachariae⁹¹ nemzetközi jogi tárgyú előadását is meglátogatta, akit Mittermaierhez hasonlóan kíméletlen kritikával örökített meg naplójában: „Anspruchlos,⁹² száraz öregember, hangja kemény, ernst,⁹³ formája düsteretcske.⁹⁴ Előadása ép száraz, de a rövid precízióval fogva mégis interessant. Egyszóval nékem igen tetszett.”⁹⁵

A napló tanúsága szerint a legnagyobb hatást Dósára Goethe és Schiller jóbarátja,⁹⁶ Anton Friedrich Justus Thibaut⁹⁷ gyakorolta. Savignyval folytatott híres vitájáról⁹⁸ Dósa nem tesz említést, ez azonban ezúttal sem vezethet arra a következtetésre, hogy a fiatal jogtudós ne lett volna azzal tisztában, a korábbi tapasztalatok alapján ennek ellentéte valószínűsíthető. Dósát Thibaut stílusa, előadása lenyűgözi, jól lehet az elmondottakat ezúttal sem értékelte, azonban a téma jogfilozófiai megközelítése magával ragadta.

„Ezután megkerestem Hofrat⁹⁹ Thibaut tanítását a Code Napoleonról. Dictal és példákkal világosítva magyaráz úgy, hogy hozzá hasonlítható tanításról, könyvét kivéve, meg nem hallottam. Ebben a nagy jurista és philosophus aligha párosítva nincs. Őszbe borult, szelíd ábrázata. Kemény hangja, nyelve egy kevéssé Westphalisch.¹⁰⁰ A tractált tárgyban megmondja, hogy mennyiben observáldott a *lus Romanum*, és hogy mennyiben és *in specie*¹⁰¹ mikben távozott el attól a Code, és ennél fogva mi az, amit a Code tulajdonának lehet tartani. Megemlíti a Code szerkesztése alkalmatosságával a különböző vélekedéseket, és végre philosophico-politico juridisch kritikáját adja elő pedantság nélkül való tiszta rövidséggel.”¹⁰²

A Dósa Elekre gyakorolt hatásról a napló írója maga számol be: „Egy óra alatt bajos egy tudós tanítót merőben felfogva megítélni, de mégis ex ungue

---

90 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 7.

91 Karl Salomo Zachariae (1769–1843).

92 Anspruchlos.

93 Ernst – komor, zord (német).

94 Düster – borús, sötét (német).

95 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 7.

96 PESCHKA i. m. 355.; VARGA Csaba: *A kodifikáció mint társadalmi-történelmi jelenség*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2002, 120–121.

97 Anton Friedrich Justus Thibaut (1772–1840).

98 THIBAUT, Anton Friedrich: *Justus Ueber die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland*. Heidelberg, 1814, 1–67.

99 Udvari tanácsos (német).

100 Vesztfáliai (német).

101 Részletesen, tételesen (latin).

102 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 6.

Leonem¹⁰³ vala mennyire megesmérve, el merem mondani, hogy én valaha ilyen jurista szeretnék lenni, melynek ideája már még ezelőtt valamennyire ki vala fejtve fejemben.”¹⁰⁴

4. Összegzés

Dósa Elek 1830-ban külön uralkodói engedéllyel bejárhatta a legfontosabb német egyetemeket. Nemcsak Erdélyben vagy Magyarországon, de a német nyelvterületen is a szellemi élet egyik kiemelkedő korszakát jelentették az 1830-as évek. Ez az utazás meghatározó élményt és unikális tapasztalatokat, ismeretet jelentett számára, amely az egész későbbi életére jelentős hatást gyakorolt. Nemcsak a jogi oktatáshoz való viszonyát határozta meg, vagy az oktatói hozzáállást illetően gyűjtött jó és rossz példákat, hanem egész szemléletmódját és politikai nézeteit illetően is fontosnak bizonyult.

A napló előkerülése, elemzése és tervbe vett esetleges kiadása számos fontos információval szolgálhat annak érdekében, hogy Dósa későbbi pályáját, gondolkodását megérthessük. Híres könyvtára nem maradt fent egyben, az abba tartozó kötetek a történelem viharai miatt máig beazonosíthatatlanok, de a napló nagy segítséget jelenthet abban, hogy újabb adalékokat ismerhessünk meg arról, hogy a korabeli európai jogtudomány milyen hatást gyakorolt Erdélyre.

---

103 Oroszlánt a körméről (latin).

104 M 9573. Dósa Elek útinaplója, 1830. augusztus 6.